

Кыдыралиев К. К.

АДЕПТҮҮЛҮК ЖАКТАН ТАЗАЛЫК: КЕЧЕ, БҮГҮН ЖАНА ЭРТЕҢ

Кыдыралиев К. К.

ЧИСТОТА ЭТИКИ: ВЧЕРА, СЕГОДНЯ И ЗАВТРА

К. К. Kadyraliev

CLEANNES OF ETHICS: YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW

УДК: 37.013

Автордун «Адептүүлүк жактан тазалык кечээ, бүгүн жана эртең» аттуу илимий макаласынын өзөгүндө өткөндү эске алуу менен бүгүнкү жана эртеңки жаштарды адептүүлүк жактан тазалыкка тарбиялоонун түйүндүү сырларын ар тараптан ачып, алардын келечекте гормониялык жактан таза өсүп өнүгүшү үчүн ар тараптуу кам көрүү.

Учурдун талабына ылайык КРнын улуттук программасынын негизинде бүгүнкү мектеп окуучуларына билим жана тарбия берүүдө чыгармачыл мугалимдери менен ата-энелердин бирдиктүү демилгелерин өркүндөтүү жана жаштардын турмушуна карай болгон сезимдерин ойготуп, адептүүлүк жактан тазалыкка багыт берүү.

Дүйнөлүк улуу ойчулдардын тунук сезимдеринен жаралган нарк-нускалары, турмуштун тажрыйбаларын, адеп үлгүлөрүн мектеп турмушуна кеңири жайылтуу менен жалпы маданияттуулукту көтөрүү.

Негизги сөздөр: *адептүүлүк жактан тазалык, кечээ, бүгүн, эртең, КР., Гимни, Улуу Сабак Дөөлөттөрү, жаңылануу, өткөндү унутпа, Ата-бабалар, акыл-ойлор, тунук сезим, нарк-нускалар, адеп үлгүлөрү, усулдук багыттар, мектеп, үй-бүлө, коомчулук, ата-эне, мугалим, окуучу, башкаруу стили, жөнөкөйлүк, гүмандуулук, элдик педагогика, жомок, макал-лакаптар, табышмактар, жаңылмачтар, чындык, ишеним, оозеки сабак, көчмөндөр, бирдиктүүлүк, тазалык, чечкиндүүлүк, илим, билим ж.б.*

В статье всесторонне раскрыты секреты воспитания молодого поколения этике, чтобы будущее поколение жила в гармонии. На сегодняшний день на основе национальной программы воспитания и образования школьников в соответствии с требованиями КР учителя и родители совместно должны развить в учениках чувства и дать направление на чистоту этики.

Ключевые слова: *чистота этики вчера, сегодня, завтра, КР., Гимн, Урок великого достояния, обновление, не забывай прошлое, предки, разум и мысли, чистые чувства, примеры этики, методы направления, школа, семья, общество, родители, учитель, ученик, стиль управления, простота, гуманизм, народная педагогика, сказка, пословицы, загадка, скороговорки, правда, доверие, устный урок, кочевники, неразрывность, чистота, решительность, наука, образование т.д.*

The author of the article wanted to show that with ethics and purity can educate our young generations. Our teachers and parents have to develop a sense of the students for ethics and purity. With the help of using ideas and life experiences the world's thinkers can educate the growing generation.

Key words: *cleanness of ethics yesterday, today, tomorrow, KR., Hymn, Lesson of velikovogo property, update, not forget the pas, ancestors, reason and ideas, clean senses, examples of ethics, methods of direction, school, monogynopaedium, society, parents, teacher, student,*

management style, simplicity, humanism, folk pedagogics, fairy-tale, proverbs, riddle, patters, true, trust, verbal lesson, nomads, indissolubility, cleanness, decision, science, education so further

Кыргыз Республикабыздын расмий символу болгон рухий салтанаттуу ураан ыры мамлекеттик Гимнде: «Бизге жеткен ата-салттык, мурасын ыйык сактап, урпактарга берели» деген ыйык сөздү сезимге салып, ой өлчөп көрсөк, анын тереинде өткөн ата-бабаларыбыздын акыл ойлору, турмуштук улуу тажрыйбалары, тунук сезимдеринен жаралган нарк-нускалары, кыял учкундары, адеп үлгүлөрү жана Улуу Сабак Дөөлөттөрү жаштарыбызга адептүүлүк жактан тазалыкка ар тараптуу багыт берип жаткандай. Демек, «Өткөндү унутпа, ал келечектин окутуучусу», «Жаңыны жаратыш үчүн эскини билиш керек» деген идеялар Гимнибиздин улуттук салмагын бышыктап жатпайбы.

Адептүүлүк жактан тазалык - эң биринчи, адамдардын жөнөкөй мамилелериндеги тайманбас ак ниетүүлүк, айкөлдүк жана достукка, сүйүүгө бек болуу. Мүнөздүн жакшы сапаттары менен белгилерин өз жашоо турмушунда туура пайдалана алгандык. Андай адам элдин жана өз абийирин эч качан булгабайт. Эл ишенимин актайт.

Албетте, ак ниетүүлүк менен кыянатчылык, жакшылык менен жамандык жөнүндөгү алгачкы түшүнүктөрдү балдар үй-бүлөдөн жана мектептен үйрөнүшөрү жалпыга белгилүү. Демек, үй-бүлөдө ата-энелердин, мектептерде мугалимдердин жаш өспүрүмдөргө көрсөткөн өрнөгү, ой-пикирлеринин тазалыгы жана алардын сөздөрү менен турмушка карай болгон көз караштарынын биримдиги-балдар үчүн адептүүлүк жактан тазалыктын туруктуу мектебине айланат. Анткени балдар кичине кезинен тартып ата-энелерине жана мектеп мугалимдерине чексиз ишенимде болушат. Алардын туура, адилет иш аракеттери балдардын көңүлүнө терең из калтырат.

Адептүүлүк жактан тазалык - адамдардын бүткүл өмүрү боюнча өрчүп олтурат. Адептүүлүктүн негизги белгилери балдарда өспүрүм жана улан кезинен тартып калыптана баштайт. Андан ары адептүүлүктүн жаңы сапаттарын үйрөнүш, өнүктүрүү же тарбиялоодогу айрым кемчиликтерди түзөтүү иштери улантылат. Балдардын адептүүлүк жактан тазалыкка тарбиялоонун үй-бүлөдө болгон негиздерин андан ары мектеп турмушу өөрчүтөт.

Башкача айтканда, мектеп балдардын адептүүлүк жактан тазалыгын тереңдетүүгө жардам берет.

Окуучу бала, же кыз мугалимдерине жакшы ишенимде болушса эгер мектептен алган чындык, үй-бүлөлүк чындык менен шайкеш келсе, анда окуучунун мугалимдерине жана ата-энелерине карай ишеним жана урматтосу улам өсүп, чыңдалып олтурат.

Мектеп үй-бүлө жана коомчулук, алардын бүткүл башкаруу стили, ишенимдери менен сезүүлөрүнүн бири-бири менен болгон өз ара байланыштары, мамилелери мектеп окуучуларынын, жаштардын, эң биринчи, адептүүлүк жактан тазалыкка багыталышына ар тараптуу шарттар түзүлүп, ага карай алдын ала кам корүүгө тийиш.

Бүгүнкү мектептердин милдети - өсүп келе жаткан жаш муундарга мыйзамдын улуттук программасынын негизинде терең билим жана тарбия берүү, аларды жашоо турмуштун жаны ыкмаларына, жолдоруна телчиктирүү, элдик алтын казыналардан жаралган тарбия-таалим берүүчү элдик улуттук педагогиканын идеяларынын тунук үлгүлөрүн жаштарга тартуулоо аркылуу, аларды адептүүлүк жактан тазалыкка үйрөтүү.

Коомдук түзүлүштүн кандайынан болсо да өнүгүү жолдорун алып карай турган болсок, анын ичинен өткөн замандын калдыктары, азыркы замандын негиздери жана келечеги да табыла тургандыгы анык. Мисалы, кыргыз элинин оозеки чыгармаларындагы: «Мээнетин катуу болсо, тапканың таттуу болор», «Бирдик болбой тирдик болбойт» «Ырыс алды ынтымак» деген сыяктуу элдик акылман тунук ойлору эзелки замандан бери эле элибизди туура жолго коштоп ооздон-оозго айтылып кээ бирлери унутулуп, кайра жабырып биздин доорго жетип гана тим болбостон анын өзөгүндөгү таанып-билүү жана тарбия процесстеринин багыттарын улантып келе жаткан улуттук нуктагы чыныгы педагогикалык булак.

Орус элинин улуу педагогу К.Д.Ушинский карапайым адамдардын тарбия-таалимин аныктап; андан ашып кете турган тарбиясы жок экендигине бекем ишенип: К.Д.Ушинский «Элдик педагогикалык улуу ойлору менен эч кимге мелдеше албайт» деп айткан оюн, кыргыз эл оозеки чыгармаларына коюп карасак, андан карапайым адамдардын жаштарды жакшы менен жамандын айырмасын ачып, ак ниеттүүлүктү карамүртөстүктөн, чындыкты калптан ажырата билүүгө карай болгон ар кандай педагогикалык маанидеги аракеттерин көрө алабыз.

Нечен миндеген жылдар бою далай тарыхый окуяларды башынан өткөргөн жумурятыбыздын жаштарды гумандуулукка, адептүүлүк жактан тазалыкка жана эмгекке карай такшалууга, үй-бүлөлүк ата-салтты ардактай билүүгө карай болгон иш-аракеттери эл-оозеки чыгармаларында өнүгүп-өсүп келген.

Кыргыз калкыбыз башка улуттардай эле өздөрүнүн узак жашоо жолдорунда далай жолу

адилетсиз оор турмуш алдында болушуп, өз чыгармаларында ага карай нааразычылыктарын билдиришип, жаштарды социалдык теңсиздикке карай чечкиндүү күрөшкө даярдоо менен өз ара бирин-бири сыйлоону жана урматтоону адамдардын жашоо турмушундагы эң башкы сапат катары баалашып, ага карай жаштарга тынымсыз багыт берип турушкан.

Элибиздеги: «Жакшы болсоң жатык бол, улук болсоң кичик бол», «Ата-энеңди сыйласаң, өз балаңдан опаа көрөсүң», «Эмнени эксең, бышканда ошону оросун», «Кандай сңз сүйлөсөң, ошонун жообун аласың», «Мал топтоп дөөлөттүү болгондон көрөкчө, акыл топтоп аброюунду көтөргүн» деген сыяктуу акылман сөздөр кыргыздын үй-бүлөсүндө баланы кичине кезинен эле адептүү сүйлөй билүүгө, улуу-кичүүлөргө урмат сый көрсөтүүгө жана ата-энелерди кадырлоого элдик нравалык жакшы сапаттарга үйрөтүп келген. Албетте, бала үй-бүлө чөйрөсүндө өзүнүн оюн, тилегин, умтулууларын, жүрүш-туруш аракеттерин ар дайым ата-энелерине жана улуу адамдарга ылайыкташтырууга жана ошолор өңдүү камкор, сергек, сылык, кичипейил, жөнөкөй болууга аракет жасашат. Бирок тилекке каршы өзүбүз деле көрүп билип жүргөндөй бул көрүнүш кээ бир үй-бүлөлөрдө бирдей болбойт, бир сөз менен айтканда, «беш сала бирдей эмес», - дегендей эле кеп.

Айрым ата-энелер: «Кеп уулубуз менен кызыбыздын кесиби боюнча ким болуп чыгышында эмес, кеп алардын чыныгы адам болуп чыгышында», деп айтышат. Албетте, адептүүлүк жактан тазалык балдарда өзүнөн өзү эле пайда болуп калбайт эмеспи. Андыктан эл арасында: «Уул жакшысы урмат, келин жакшысы келбет», «Уул жаманы уйгак, кыз жаманы камгак», «Өз пайданды ойлобо, калк пайдасын ойло», «Калк пайдасын ойлосоң, өз пайданда ойдо», «Жакшы адам күндө жакшы тилек тилейт, жаман адам ар күндө ар кимди каргап шилейт», деген сыяктуу таасын сөздөр бекеринен айтылып калбаса керек. Демек, балдарда чыныгы адептүүлүк жактан тазалыкка карай ишеним канчалык бекемделген сайын, алардын ишке болгон кызыгуусу артылып, таалим-тарбия иштеринде олуттуу жогорулаштарга жетишүүгө негиз түзүлөт.

Албетте, байыртадан бери эле адамдар коомдун агымына карай, келечек турмушта өзүлөрүнүн ордун ээлей турган адилеттүү адамдарды тарбиялап өстүрүүгө аракеттенишип келишкен. Ал мезгилдерде азыркыдай атайы түзүлгөн туруктуу окуу куралдары, усулдук көрсөтмөлөрү болбосо да, анын ордун улуттук нуктагы элдик педагогиканын илимий булактары болгон жөө жомоктор, макал жана лакаптар, учкул сөздөр, табышмактар, жаңылмачтар толуктаган. Башкача айтканда, жаштарга тарбия жана таалим берүүдө бул жанрлардын ар бири педагогикалык окуу куралдарынын милдетин аткарган. Анткени, бул жанрлар адамдар тарабынан агымдын багытына карай жана мезгилдин талабына

ылайык элдик таалим-тарбиянын улуу сабак дөөлөттөрүндөгү, улуу сөз берметтери, педагогикалык идеялары, адептүүлүк жактан таза үлгүлөрү адам коому менен бирге кошо жашап, кошо өнүгүп, өсүп, жомок катары эл арасына тарап келген.

Жомок - бул жаш муундардын сүйүктүү досу, өмүрүнүн биринчи мезгилиндеги кубаныч толкунун булагы. Жомоктогу каармандар менен бирге бала учкул сезими менен көз көргүз жерлердеги өлкөлөргө «саякат жасап», алардын жаратылыш жана турмуш-шарттары менен тааныш болушат.

Элдердин турмушу, ой-пикири, жана ой-санаасы жөнүндө билишет. Мунун баары баланын акыл-ээсин, кыялын өркүндөтөт. Жомоктогу таамай, так мүнөздөлгөн сөздөр баланын тил байлыгын өстүрөт. Демек, жомок-дүйнөнү кеңири таанытуучу илимий китептер менен алмашат. Жомоктордогу акылга сыярлык таңууланбаган элдик таалим-тарбиялык идеялар баланы ойлонтоот, өз аракеттерин жомоктордогу сүйгөн каармандарыныкына салыштырат, алардан үлгү алып, кайраттуу жана чынчыл болот, алдыга койгон максатына жетиш үчүн тоскоолдуктарды жеңип чыгууга аракет жасайт жана жолдоштукка, достукка бекем болот.

Макал-лакаптар, учкул сөздөр адам турмушунда кылымдар бою топтолгон өмүр, жашоонун тажрыйбаларына, акылмандыктын, даанышмандыктын жыйынтыктарына жана адептүү жүрүш-туруштун иштелип чыккан өрнөктүү үлгүлөрүнө таянат.

Адатта, макал-лакаптарды эл өтө жогору баалоо менен аларды «сөздүн гүлү», «сөздүн бермети» деп коюшат. Макал-лакаптардын, учкул сөздөрдүн педагогикалык формасынын жеткиликтүүлүгү-кыскалыгы, элестүүлүгү, таамай жана тактыгы, эске тутууга, жаттап калууга жеңилдиги, эң негизгиситурмушту таанытуучу, акыл, насыят жана тарбиятаалим берүүчү күчү, терең мазмуну жана идеясы жагынан жалпы эле оозеки чыгармалардын ичинен бийик турат.

Макал-лакаптар, табышмактар, учкул, накыл сөздөр өздөрүнүн кыскалыгы, ыргактык түзүлүшү жана жаштарга адептик таалим-тарбия берүүдү элпектиги жана тез таасир этиши менен баалуу.

Дүйнөдөгү даректүү байыркы деп аталган уюткулуу кыргыз калкыбыз нечендеген кылымдар бою адептүүлүк жактан таза, нарктуу деген ардактуу наамга ээ болуп келгенин билебиз. Демек, «Эл ичи-алтын бешик», «Эл-элден, суу-жерден», «Эл-ыйык, элден чыккан бузук», «Эл ичи-өнөр кенчи», «Ой-сөздүн булагы», «Эл үмүтүн эр актаар, эр атагын эл сактаар» деген сыяктуу макалдар туулган жердин, бир тууган элдин бийиктигин, ыйыктыгын, андан жогору турган нерсенин эч качан болбостугун бир сөз менен айтканда, элибиздин кайсы гана жанрын алып карабайлы, алардын таалим-тарбиялык идеялары жаштарды адептүүлүк жактан таза болууга кызмат кылып келген. Кыргыз элинин «Асан кайгы» аттуу жомогунда: каардуу Жаныбек хан эл акылманы Асан карыяны өзүнө чакыртып алып:

- Келечекке кейибеген, эч нерсеге ачуусу келбеген, орой сүйлөбөгөн сылык адам болобу? - дейт.

-Биздин Төлөн мырза келечекке кейибейт, орой сүйлөбөйт», - деп Асан жооп берет. Бул жомокто негизинен социалдык мааниси боюнча эки түрлүү тарбиялык карама-каршылыктар: эзүүчү жана эзилүүчүлөрдүн ортосундагы пайдалуу, чыныгы элдик, прогрессивдүү жана зыяндуу реакциячыл нравалык принциптер далилденет. «Чөпкө бергис такыр бар, байга бергиз жакыр бар» - дегендей эл массасы канчалык эзилип жатса да, алардан чыккан Асан сыяктуу чындыктын ээлери жаш өспүрүмдөрдү жөнөкөйлүккө, кичи-пейилдикке, сылыктыкка ж.б. жакшы сапаттарга, багыт берүүдө элдик оозеки чыгармаларынын педагогикалык таза үлгүлөрүнөн сабак беришкен.

- Асан атам бирөөнүн көңлүн оорутуп, орой сүйлөп шагын сындырба! Ачуулу болбо деген. Ошондуктан атамдын айткан сөзүн сабак кылып, дайыма эсте сактаймын, «бирөөнүн көңүлүн оорутуп оройлук кылууну каалабаймын», деп айткан Төлөн мырзанын сөзү кыргыз үй-бүлөсүндөгү адептүүлүктүн бекемдигин жаа тазалыктын ыйыктыгын даана көрсөтүп турат.

Элдик педагогиканын маңызына туура баа берген үй-бүлөлөр, элдик таалим-тарбиянын гумандуу мектебинин педагогикалык идеясынан өз балдарына бүгүн деле оозеки сабак берип келе жатышат. Ал эми аны мектеп турмушунда негизги материалдар менен айкалыштырып турмушка ашыруунун мааниси андан да зор. Көпчүлүк убактарда элдик педагогиканын идеялары боюнча балдардын үй-бүлөдөн алган таалим-тарбиялары, мектеп мугалимдеринин түшүндүрүүсүнүн ортосунда айрым маселелер боюнча дал келбестиктер кездешип калат. Мындай өзгөчөлүктөрдүн кесепетинен окуучу чындык кайсы жагында экенин ойлоону менен ортодо чайналып калган угуучулар да бар. Ушуга байланыштуу болгон бир чындыкка токтоло кетели:

№113 (Азыркы Талды булак айылы) жылкы заводунда жашап өткөн Турдубек аттуу карыя, согуштун ардагери, элдик оозеки чыгармаларды көп окуп, көп билген, ошондой эле элдик педагогиканын маанисине терең ой жүгүртүп, баа берген инсан карыя эле. Ал ар убакта өз балдарына жана неберелерине элдик оозеки чыгармаларынын үлгүлөрүнөн айтып берип, өз балдарынын адептүүлүк жактан таза болушуна карай тарбия, таалим берүүгө аракет жасап келген. Ал мектепте окуп жүргөн балдарына: алгачкы адамдын тарашы Азирети Адамдан башталган, – деп маалмат берсе, мектепте мугалимдери: «Ал туура эмес адам маймылдан тараган», ал тууралуу окуу китебинде таасын эле жазылып турбайбы?», – дешип карыянын сөзүн четке чыгарышат. Мына ошентип балдардын көпчүлүгү маймылдан тараганбыз, маймылдын балдарыбыз дешсе, айрымдары: «Эмне? Эгер чыны менен эле маймылдан жаралган болсок, эмне үчүн азыр маймылдан адам

жаралбайт? Ошондуктан Турдубек карыянын айтканы эле туура болушу керек», - деген ойдо болушат.

Албетте жетимиш жылдан ашык жашаган совет мамлекетинин доорунда: «Адам баласы маймылдан таралган», деген идеяны баарыбыз кубаттап, маймылдын баласы болуп келгенбиз. Бирок ушул жетимиш жылдан ашык мезгилдин ичинде маймылдан тараган же пайда болгон бир адамды да эч ким билбейт жана көрө да элек. Ошондуктан чындыктын негизи адам баласы Азирети Адамдан жана биринчи энебиз Обо-умай энеден тараганыбыз кандайдыр чындыкка жакындайт.

Осмонаалы Сыдык уулунун «Мухтасар тарых Кыргызия» деген эмгегинде: - «Оболку атабыз болуп Азирети (Адам), хава (Ава) оболку энебиз болуп, жер жүзүндөгү адамдар ушул эки заттан таралган» деп берилген.

Демек, «Чындык жерде калбайт», - дегендей жаш муундарды тарбиялоодогу эң башкы маанилүү маселелердин бири, алардын рухий дүйнөсүнө чындыктын накта өзүн жеткирүү, башкача айтканда, мугалимдер айрым бир татаал, карама-каршы келген маселени мектеп окуучуларына түшүндүрүүдө бир жактуу, атайын даяр нерселерге гана таянып калбастан, илимий жактан окуу менен тажрыйба жүргүзүүдө туура талдоо жүргүзүү аркылуу өз оюн окуучуларга жеткире алганы дурус.

Болбосо окуучулар дагы болгон ишеним чындык менен айкалышпай ортодо калып калышы ыктымал. Бир сөз менен айтканда, окуучулар чындык дегенди жаттап кана алышып, анын салтанат курушу шчшн күрөшкө катышпай калышы ыктымал.

Адамдардын чынчылдыгы жана ак ниетүүлүгү баарыдан мурда, коомдук мүлккө болгон этияттык мамилесинен көрүнөт. Тажрыйбалуу мугалимдер өздөрү тарабынан чынчылдыктын жана ак ниетүүлүктүн көрүнүшү менен байланыштуу ар кандай тажрыйбалык иштерди балдар өздөрү аткаруусун уюштурушат. Алсак эскирип кеткен окуу китептеринин айрылган барактарын жабыштырып,

мукабаалоо, өздөрү отурушкан парталарын таза сактоо, көрсөтмө куралдарга жана окуу жабдууларына этияттуулук менен мамиле кылуу, коомдук жайларда өздөрүн жакшы алып жүрүү жана башка.

Албетте, чындык жана ак ниетүүлүк окуучуларда өзүнөн-өзү өркүндөй албайт. Андыктан анын өркүндөп-өсүшүнө эң жогорку чыгармачылык менен, багыт берүүгө аракет жасалышы керек. Бул жагдайда айрым чыгармачыл мугалимдер окууну биринчи күнүнөн тартып эле үйгө берилген тапшырмаларды так аткарылышына талап кылынат. Күн сайын жүргүзүлгөн көзөмөлдүн негизги окуучуларды сабакка күн сайын даярдануу адаты калыптанат.

Адабияттар:

1. Жусуп Баласагын, «Кутту билим», дастан М., «НИК», 1998.
2. Ч.Айтматов, «Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыргат», Фр., 1988.
3. О.С.Байгазиев, «Атуул жана Ата-Журт», Б., 1990.
4. Кыргыздар, Санжыра, Тарых, Салт. Т-4 (түз. С.Жусупов).
5. Х.Карасаев «Накыл сөздөр», Б., 1995.
6. К.Д.Ушинский «Собр.соч.» Том -5.
7. М.М.Поташника «Управление развитием школы», М., 1995.
8. Ю.К.Бабанский «Педагогика», М., 1988.
9. В.А.Сухомлинский, «Мугалимдерге жүз насаат», Фр., 1989.
10. И.Ф.Харламов, «Педагогика», М., 2007.
11. К.Кыдыралиев, «Этнопедагогика» - улуттук нуктагы таанып-билүүнүн жана тарбиялоонун булагы», Б., 2010.
12. Ой гүлдөрү (которгон. Т.Ташматов), Фр., 1975.
13. «Залкар ойлор» (түзгөн. А.Ашыров), Фр., 1975.
14. Кыргыз эл жомоктору жана макал-лакаптары, Фр., 1957, 1960, 1972 ж.
15. К.Д.Ушинский, Собр.соч. Т-5. ст 355.
16. Осмоналы Садык уулу, «Мухтасар тарых кыргызия», Фр. 1989.

Рецензент: д.ф.н. Жумалиев С.С.